

<http://doi.org/10.22133/MTLJ.2024.450727.1318>

Evaluating the Need to Obtain a License to Form a Virtual Student Group in the Disciplinary Code of Students

Majid Najarzadeh Hanjani¹, Alireza Shamsi Moheb^{2*}

¹ Assistant Prof., Department of Public Law, Faculty of Law, University of Science and Culture, Tehran, Iran.

² MA. in Public Law, Department of Public Law and Economic law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Article Info

Abstract

Original Article

Received:
02-04-2024

Accepted:
08-05-2024

Keywords:

Virtual Group
Disciplinary Code of
Students
Freedom of Association
Freedom of Expression
Freedom of Communication

Abstract

Requiring students to obtain a license to form a virtual student group with more than a hundred members and considering punishments for the founders of unauthorized groups is one of the new issues raised in the student disciplinary code approved in 1401. The present research has evaluated the necessity of obtaining a license to form a virtual student group in the disciplinary code of students with a descriptive-analytical method and considering the principles of public law. The results of the current research show that the formation of a virtual group is also recognized as one of the public rights and freedoms for citizens and especially students, which from the perspective of formation is a type of freedom of association, from the perspective of use, a form of freedom of access to the Internet and virtual space and from the point of view of participation is also a form of freedom of expression and communication. Based on this, the need to obtain a license to form a virtual student group with more than a hundred members and its violation of the student's disciplinary code, in addition to creating an undue restriction on public rights and freedoms, conflicts with the exceptionality and it also contradicts the principle of legality of crimes and ,narrowness of creating restrictions punishments, the right to education, the principle of proportionality and the logic of Posterior supervision.

*Corresponding author

e-mail: alireza.sh.moheb@gmail.com

How to Cite:

Najarzadeh Hanjani, M., & Shamsi Moheb, A. (2024). Evaluating the Need to Obtain a License to Form a Virtual Student Group in the Disciplinary Code of Students . *Modern Technologies Law*, 5(10), 235-248.

Published by University of Science and Culture <https://www.usc.ac.ir>
Online ISSN: 2783-3836

حقوق فناوری‌های نوین

<http://doi.org/10.22133/MTLJ.2024.450727.1318>

ارزیابی لزوم اخذ مجوز جهت تشکیل گروه مجازی دانشجویی در شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان

مجید نجارزاده هنجنی^۱، علیرضا شمس‌محب^{۲*}

^۱ استادیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

^۲ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق عمومی، گروه حقوق عمومی و حقوق اقتصادی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۱۴</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۹</p> <p>واژگان کلیدی: گروه مجازی شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان آزادی تشکل آزادی بیان آزادی ارتباطات</p>	<p>الزام دانشجویان به اخذ مجوز برای تشکیل گروه مجازی دانشجویی با بیش از صد عضو و در نظر گرفتن مجازات‌هایی برای تشکیل‌دهندگان گروه‌های غیرمجاز یکی از موضوعات جدیدی است که در شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان مصوب سال ۱۴۰۱ مطرح شده است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با نظر به اصول حقوق عمومی به ارزیابی لزوم اخذ مجوز برای تشکیل گروه مجازی دانشجویی در شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان پرداخته است. نتایج پژوهش حاضر، بیانگر این موضوع است که تشکیل گروه مجازی نیز به‌منزله یکی از حقوق و آزادی‌های عمومی برای شهروندان و به‌ویژه دانشجویان شناخته می‌شود که از منظر تشکلی، نوعی آزادی تشکل، از منظر استفاده، نوعی آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی و از منظر مشارکت نیز نوعی آزادی بیان و ارتباطات است. براین اساس، لزوم اخذ مجوز برای تشکیل گروه مجازی دانشجویی با بیش از صد عضو و تخلف‌انگاری آن در شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان علاوه بر این‌که ایجاد محدودیتی ناروا بر حقوق و آزادی‌های عمومی است و با مضیق بودن ایجاد محدودیت‌ها در تعارض است، با اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها، حق بر آموزش، اصل تناسب و منطق نظارت پسینی نیز مغایرت دارد.</p>
<p>*نویسنده مسئول رایانامه: alireza.sh.moheb@gmail.com</p>	
<p>نحوه استناددهی:</p> <p>نجارزاده هنجنی، مجید، و شمس‌محب، علیرضا (۱۴۰۳). ارزیابی لزوم اخذ مجوز جهت تشکیل گروه مجازی دانشجویی در شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان، حقوق فناوری‌های نوین، ۱۰(۵)، ۲۳۵-۲۴۸.</p>	
<p>ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ https://www.usc.ac.ir</p> <p>شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۳۸۳۶</p>	

اینترنت به ابزاری ضروری برای ارتباطات انسانی تبدیل شده است که اطلاعات فراوان و کاربردهای متنوعی ارائه می‌دهد. با این حال وب جهانی تغییر و تحولات و توسعه فناوری‌های ارتباطی و اینترنت به دگرگون شدن ارتباطات در جهان و ظهور فضای مجازی^۱ و سپس شبکه‌های اجتماعی مجازی منجر شد. شبکه‌های اجتماعی مجازی را می‌توان نوعی از رسانه‌های اجتماعی تعریف کرد که علاوه بر بیشترین شباهت به جامعه انسانی (خانیکی و خجیر، ۱۳۹۷، ص ۷۳) در آن امکاناتی همچون اظهارنظر، تعامل با یکدیگر و بحث و گفت‌وگو و ایجاد گروه‌های جدید وجود دارد (Thanaseelen & Santhidran, 2013, p. 99). ظهور شبکه‌های اجتماعی مجازی، امکانات و خدمات گسترده‌ای را برای شهروندان فراهم آورده است تا از این طریق با حجم گسترده‌ای از اطلاعات مواجه شوند و علاوه بر امکان برقراری ارتباط سریع از طریق شبکه‌های مذکور، ظرفیت ایجاد بسترهای جدید آموزشی، فرهنگی، شغلی و مانند این‌ها را نیز داشته باشند. بنابراین، دو عنصر اصلی و کلیدی در این فضا «اشتراک‌گذاری»^۲ و «تعامل»^۳ است. بر این اساس، گفتنی است توسعه فناوری به تسهیل ارتباط بین گروه‌های اجتماعی منجر شده است و تشکیل گروه‌های مجازی در شبکه‌های اجتماعی به‌ویژه از طریق دانشجویان دانشگاه‌های مختلف با اهدافی همچون تسهیل ارتباط و تعامل و استفاده از خدمات گسترده آن در جهان امروز، امری ضروری است. یکی از جنبه‌های مثبت استفاده از این فضا، این موضوع است که قابلیت اعمال و برخورداری بیشتری از حقوق و آزادی‌های عمومی (De Hert & Kloza, 2012, p. 6-8)، به‌ویژه نسل چهارم حقوق بشر را به شهروندان اعطا می‌کند که برخی از متفکران و حقوق‌دانان پس از گسترش علم و فناوری مطرح کرده است و از مصادیق بارز آن، آزادی ارتباطات و دسترسی به اینترنت و فضای مجازی است.

در شیوهنامه انضباطی دانشجویان مصوب سال ۱۴۰۱ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، لزوم اخذ مجوز برای تشکیل گروه‌های مجازی دانشجویی با بیش از صد عضو به تصویب رسیده است و برای متخلفان از این موضوع، مجازات‌هایی در نظر گرفته شده است. با توجه به اهمیت و ضرورت استفاده از فضای مجازی برای تعامل و ارتباط و اعمال حق‌ها و آزادی‌های عمومی در جهان امروز و پیش‌بینی محدودیت در شیوهنامه مذکور، پژوهش حاضر الزام به اخذ مجوز مذکور و تخلف‌انگاری تخطی از آن را ارزیابی می‌کند که تاکنون در خصوص آن پژوهشی انجام نشده است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش‌هاست که آیا تشکیل گروه مجازی دانشجویی حق و آزادی عمومی به شمار می‌رود؟ و آیا لزوم اخذ مجوز برای تشکیل گروه مجازی دانشجویی و پیش‌بینی مجازات برای تخطی از آن در شیوهنامه انضباطی دانشجویان، مغایر حقوق و آزادی‌های عمومی است؟ بر این اساس، برای پاسخ به پرسش‌های مذکور در ابتدا به ماهیت تشکیل و مشارکت در گروه‌های مجازی پرداخته می‌شود و سپس، محدودیت‌های تشکیل گروه‌های مجازی دانشجویی در پرتو قانون اساسی و اسناد بین‌المللی بررسی می‌شود و در پایان، تخلف‌انگاری تشکیل غیرمجاز گروه مجازی دانشجویی دارای بیش از صد عضو تحلیل می‌شود.

۱. ماهیت تشکیل و مشارکت در گروه‌های مجازی

اشتراک در اهداف، عواطف و مانند این‌ها در تشکیل گروه‌های اجتماعی و ارتباطات بین افراد از گذشته تاکنون مؤثر بوده است. توسعه اینترنت و فضای مجازی در جهان به بروز تحولات مختلف و مهمی در نظام ارتباطات جامعه جهانی (Mesch, 2015, p. 45) و بستر ایجاد شبکه‌هایی برای ارتباطات اجتماعی به‌عنوان یک فضای عمومی گسترده منجر شده است که امروزه عامل تسهیل و تسریع تحولات و تغییرات اجتماعی شناخته می‌شود؛ چراکه در این فضا، زمان و مکان معانی تازه‌ای پیدا می‌کنند و فواصل زمانی و مکانی عملاً از میان برداشته می‌شود (رحمان

۱. واژه «فضای مجازی» را ویلیام گیبنس نخستین بار در کتاب نورومنسر به کار برده است (السان، ۱۳۹۹، ص ۱۷).

2. Share
3. Interaction

زاده، ۱۳۸۹، ص ۱۱). گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و تشکیل گروه‌های مجازی^۱ این پرسش را به ذهن متبادر می‌کند که ماهیت تشکیل این گروه‌ها و مشارکت در آن‌ها چیست؟ برای پاسخ به این پرسش، در این بخش، ماهیت تشکیل گروه‌های مجازی و مشارکت در آن‌ها بررسی می‌شود.

۱-۱. ماهیت تشکیل گروه‌های مجازی

درخصوص ماهیت گروه‌های مجازی از بُعد تشکیل، می‌توان از دو منظر تشکیل گروه و استفاده از فضای مجازی برای آن و برقراری ارتباط صحبت کرد. تشکیل گروه در فضای مجازی، نوعی از آزادی تشکل است؛ اما با این تفاوت که در این فضا، حضور فیزیکی وجود ندارد و با استفاده از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی مجازی، افراد با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند. از نظر لغوی، تشکل به معنای صورت‌گرفتن چیزی است و در اصطلاح، به معنای تشکیل دادن یک جمع برای دستیابی به هدف خاص، گردهم‌آمدن برای انجام کاری مشترک، جمع شدن کنار هم برای انجام کاری عام‌المنفعه و مانند این‌هاست (افشار احمدی، ۱۳۹۹، ص ۲). به آزادی تشکل در اسناد بین‌المللی، قانون اساسی و منشور حقوق شهروندی جمهوری اسلامی ایران توجه شده است. برای مثال، در بند (۱) ماده (۲۰) اعلامیه جهانی حقوق بشر^۲، ماده (۲۱) میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۳، اصل بیست‌وششم قانون اساسی^۴ و ماده (۴۳) منشور حقوق شهروندی جمهوری اسلامی ایران^۵، به آزادی تشکل توجه شده است؛ بنابراین از این منظر، تشکیل گروه مجازی نوعی آزادی تشکل است.

همچنین استفاده از فضای مجازی برای تشکیل گروه‌های مجازی و برقراری ارتباط، نوعی از آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی است که از موضوعات مهم و پراهمیت در جهان امروز است و در جنبه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و مانند این‌ها اثرگذار است. آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی با توجه به تأثیراتی که در تأمین حق‌ها و آزادی‌های مختلفی همچون بیان، مذهب، راهی از تبعیض، حق بر آموزش، حق بر سلامتی و غیره و همچنین منافع افراد دارد، از مهم‌ترین حقوق و آزادی‌های عمومی شناخته می‌شود. در حال حاضر نیز بسیاری از دولت‌ها و مراجع بین‌المللی از آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی سخن می‌گویند و ضرورت وجود آن را تصدیق می‌کنند (انصاری، ۱۳۹۹، ص ۵۵). بند (۲) ماده (۱۹) میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۶ و ماده (۱۵) میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۷ در اسناد بین‌المللی و ماده (۳۳) منشور حقوق شهروندی جمهوری اسلامی ایران^۸ از جمله موادی هستند که می‌توان از آن‌ها آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی را برداشت کرد.

1. Virtual Groups

۲. هرکس حق دارد آزادانه احزاب و جمعیت‌های مسالمت‌آمیز تشکیل دهد.
۳. حق تشکیل مجامع مسالمت‌آمیز به رسمیت شناخته می‌شود. اعمال این حق تابع هیچ‌گونه محدودیتی نمی‌تواند باشد جز آنچه بر طبق قانون مقرر شده و در یک جامعه دموکراتیک به مصلحت امنیت ملی یا ایمنی عمومی یا نظم عمومی یا برای حمایت از سلامت یا اخلاق عمومی یا حقوق و آزادی‌های دیگران ضرورت داشته باشد.
۴. احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته‌شده آزادند، مشروط به این‌که اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند. هیچ‌کس را نمی‌توان از شرکت در آن‌ها منع کرد یا به شرکت در یکی از آن‌ها مجبور ساخت.
۵. شهروندان از حق تشکیل، عضویت و فعالیت در احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های اجتماعی، فرهنگی، علمی، سیاسی و صنفی و سازمان‌های مردم‌نهاد، با رعایت قانون، برخوردارند. هیچ‌کس را نمی‌توان از شرکت در آن‌ها منع کرد یا به شرکت در یکی از آن‌ها مجبور ساخت. عضویت یا عدم عضویت نباید موجب سلب یا محدودیت حقوق شهروندی یا موجب تبعیض ناروا شود.
۶. هرکس حق آزادی بیان دارد. این حق شامل آزادی تفحص و تحویل و اشاعه اطلاعات و افکار از هر قبیل بدون توجه به سرحدات خواه شفاهاً یا به صورت نوشته یا چاپ یا به صورت هنری یا به هر وسیله دیگر به انتخاب خود می‌باشد.
۷. حق مشارکت در زندگی فرهنگی و برخورداری از منافع پیشرفت‌های علم
۸. حق شهروندان است که آزادانه و بدون تبعیض از امکان دسترسی و برقراری ارتباط و کسب اطلاعات و دانش در فضای مجازی بهره‌مند شوند. این حق از جمله شامل احترام به تنوع فرهنگی، زبانی، سنت‌ها و باورهای مذهبی و مراعات موازین اخلاقی در فضای مجازی است. ایجاد هرگونه محدودیت (مانند فیلترینگ، پارزیت، کاهش سرعت یا قطعی شبکه) بدون مستند قانونی صریح ممنوع است.

۱-۲. ماهیت مشارکت در گروه‌های مجازی

پیش‌تر بیان شد که ماهیت تشکیل گروه‌های مجازی با آزادی تشکل و آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی مرتبط است. در این بند، به ماهیت مشارکت در گروه‌های مجازی پرداخته می‌شود که می‌توان آن را از دو منظر آزادی بیان و آزادی ارتباطات بررسی کرد. آزادی بیان از جمله مصادیق مهم حقوق بشر و به‌منزله حقی بنیادین مطرح است که در بسیاری از نظام‌های حقوقی مدنظر قرار گرفته و بر آن تأکید شده است. بر حق آزادی بیان در ماده (۱۹) اعلامیه جهانی حقوق بشر تصریح شده است.^۱ علاوه بر اعلامیه جهانی حقوق بشر، در بند (۲) ماده (۱۹) میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز بر آزادی عقیده و بیان توجه شده است. در کنار اسناد بین‌المللی، حق آزادی بیان در برخی اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، از جمله اصول بیست و چهارم^۲ و یکصد و هفتاد و پنجم^۳ مطرح شده است. همچنین در ماده (۲۶) منشور حقوق شهروندی جمهوری اسلامی ایران نیز بر حق آزادی بیان تأکید شده است.^۴ در خصوص آزادی بیان این نکته اهمیت دارد که شامل مصادیق مختلفی است که از جمله آن‌ها می‌توان به گفت‌وگو و اظهار نظر در گروه‌های مجازی اشاره کرد. بنابراین، مصادیق مذکور در گروه‌های مجازی، از منظر مشارکت، نوعی آزادی بیان محسوب می‌شود.

علاوه بر آزادی بیان، گروه‌های مجازی از منظر مشارکت، نوعی آزادی ارتباطات نیز محسوب می‌شود که در نسل چهارم حقوق بشر به آن توجه ویژه‌ای شده است و آزادی ارتباطات به‌منزله یکی از مصادیق آن بر شمرده می‌شود. در خصوص تعریف آزادی ارتباطات همواره بین صاحب‌نظران اختلاف و تفاوت نظر وجود داشته است و تعریف دقیق و کاملی از آن بیان نشده است. از دیدگاه توبی مدنل^۵ «آزادی ارتباطات ... حق هر فرد یا جماعت برای بیان و شنیدن آن‌هاست ...». ژان دارسی^۶ نیز بر این نکته تأکید می‌کند که «آزادی ارتباطات یک حق طبیعی بشر است و به نیاز بشر برای ارتباط برقرار کردن مربوط می‌شود» (معتمدزاد و معظمی گودرزی، ۱۳۸۹، ص ۷). در ماده (۱۹) اعلامیه جهانی حقوق بشر و بند (۲) ماده (۱۹) میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، چنان‌که پیش‌تر بیان شد، علاوه بر تأکید بر حق آزادی بیان، به آزادی ارتباطات و آزادی انتشار اطلاعات به یکدیگر نیز توجه شده است. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مستقیماً به آزادی ارتباطات اشاره نشده است؛ اما از برخی اصول مانند بند (ب) اصل دوم^۷ و بند (۲) اصل سوم^۸ چنین برداشت می‌شود که به‌صورت غیرمستقیم به آزادی ارتباطات توجه شده است. علاوه بر این موارد، ماده (۳۳) منشور حقوق شهروندی جمهوری اسلامی ایران نیز به آزادی ارتباطات توجه کرده و بر آن تصریح کرده است.^۹ بنابراین با توجه به پیشرفت حوزه ارتباطات و ظهور مفهومی همچون آزادی ارتباطات، که ارتباط مستقیمی با تحقق آزادی‌های دیگری همچون آزادی بیان دارد، گروه‌های مجازی به‌سبب ایجاد فرصت ارتباط و تعامل افراد با یکدیگر نوعی آزادی ارتباطات نیز به‌شمار می‌رود.

۱. هر انسانی محق به آزادی عقیده و بیان است؛ و این حق شامل آزادی داشتن باور و عقیده‌ای بدون نگرانی از مداخله و مزاحمت و حق جست‌وجو، دریافت و انتشار اطلاعات و افکار از طریق هر رسانه‌ای بدون ملاحظات مرزی است.

۲. نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آن که مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند.

۳. در صد و سی و نهمین اصل قانون اساسی ایران، آزادی بیان و نشر افکار با رعایت موازین اسلامی و مصالح کشور باید تأمین گردد.

۴. هر شهروندی از حق آزادی بیان برخوردار است. این حق باید در چارچوب حدود مقرر در قانون اعمال شود. شهروندان حق دارند نظرات و اطلاعات راجع به موضوعات مختلف را با استفاده از وسایل ارتباطی، آزادانه جست‌وجو، دریافت و منتشر کنند. دولت باید آزادی بیان را به‌طور خاص در عرصه‌های ارتباطات گروهی و اجتماعی و فضای مجازی از جمله روزنامه، مجله، کتاب، سینما، رادیو، تلویزیون و شبکه‌های اجتماعی و مانند این‌ها طبق قوانین تضمین کند.

5. Toby Mandel

6. John Darsi

۷. استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری و تلاش در پیشبرد آن‌ها.

۸. بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر.

۹. حق شهروندان است که آزادانه و بدون تبعیض از امکان دسترسی و برقراری ارتباط و کسب اطلاعات و دانش در فضای مجازی بهره‌مند شوند. این حق از جمله شامل احترام به تنوع فرهنگی، زبانی، سنت‌ها و باورهای مذهبی و مراعات موازین اخلاقی در فضای مجازی است. ایجاد هرگونه محدودیت (مانند فیلترینگ، پارازیت، کاهش سرعت یا قطعی شبکه) بدون مستند قانونی صریح ممنوع است.

۲. محدودیت‌های تشکیل گروه‌های مجازی دانشجویی در پرتو قانون اساسی و اسناد بین‌المللی

پیش‌تر بیان شد که گسترش اینترنت و فضای مجازی به تغییرات مختلفی در تشکیل گروه‌های اجتماعی منجر شد. با توجه به فراگیری استفاده از فضای مجازی، عملاً ارتباطات بین گروه‌های اجتماعی از طریق این فضا و تشکیل گروه‌های مجازی آسان‌تر شده و میل به استفاده از این فضا، به‌ویژه از طریق دانشجویان، در راستای تسهیل ارتباط و تعامل با یکدیگر افزایش یافته است که ماهیتاً با آزادی تشکل، آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی، آزادی بیان و آزادی ارتباطات مرتبط است. با توجه به این موضوع که اعمال حقوق و آزادی‌های عمومی نیز در عمل محدودیت‌هایی دارد؛ از این‌رو در این بخش، تشکیل گروه‌های مجازی دانشجویی براساس حق‌ها و آزادی‌های مذکور در پرتو قانون اساسی و اسناد بین‌المللی از حیث محدودیت‌های آن‌ها بررسی می‌شود.

۲-۱. آزادی تشکل

تشکیل گروه‌های مجازی در شبکه‌های اجتماعی مجازی، طبق آزادی تشکل، به‌منزله یکی از حقوق و آزادی‌های عمومی شناخته می‌شود. براین اساس، از منظر تشکل، تابع محدودیت‌های وارده بر آزادی تشکل نیز هست. در بند (۱) ماده (۲۰) اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده (۲۱) میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی برای تشکیل تشکل‌ها و انجمن‌ها، از قید «مسالمت‌آمیز» استفاده شده است. علاوه بر این موضوع، در مواد مذکور این نکته بیان شده است که ایجاد محدودیت بر آزادی تشکل زمانی اجرائی است که در یک جامعه دموکراتیک به مصلحت امنیت ملی یا نظم عمومی یا برای حمایت از سلامت یا اخلاق عمومی یا حقوق و آزادی‌های دیگران ضرورت داشته باشد. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز بر آزادی تشکل‌ها منوط به عدم نقض اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی در عملکرد، تأکید کرده است. همچنین ایجاد مانع و جلوگیری از تشکیل این گروه‌ها یا اجبار به شرکت در آن‌ها، مصداق اخلال و تعرض در حقوق و آزادی‌های عمومی است؛ همچنان که در قسمت اخیر اصل بیست‌وششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و ماده (۴۳) منشور حقوق شهروندی نیز بر ممنوعیت منع شرکت و اجبار به شرکت در احزاب، جمعیت‌ها و ... تأکید شده است.

۲-۲. آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی

آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی نیز مانند سایر حقوق و آزادی‌های عمومی از جمله آزادی تشکل، آزادی بیان، آزادی ارتباطات و ... شامل محدودیت‌هایی است؛ اما براساس تفسیر عمومی شماره ۳۴ مربوط به ماده (۱۹) میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، که در سپتامبر ۲۰۱۱ کمیته حقوق بشر سازمان ملل تصویب کرده، مقرر شده است که ایجاد محدودیت تنها تا حدی مجاز است که با بند (۳) ماده (۱۹) میثاق^۱ سازگار باشد (ایازی و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۴۳). ذکر این نکته نیز اهمیت دارد که تفسیر موسع از موارد مذکور و اعمال محدودیت‌های ناروا بر حقوق و آزادی‌های عمومی، با تفسیر کمیته حقوق بشر سازمان ملل در تعارض است؛ به‌ویژه با توجه به این که دسترسی به اینترنت و فضای مجازی نقش بسیار مؤثری در ایجاد تشکل‌ها، انجمن‌ها و اجتماع در فضای مجازی دارد و گزارشگر ویژه سازمان ملل در حوزه آزادی اجتماعات مسالمت‌آمیز و تشکل در سال ۲۰۱۴ نیز بر این موضوع تأکید کرده است که تشکل‌ها و اجتماعات هم در دنیای واقعی و هم در دنیای مجازی قابلیت اعمال دارد (Kiai, 2014, p. 63).^۲ این حق علاوه بر این که باعث می‌شود افراد با استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی با نظرات، اندیشه‌ها، باورها و عقاید افراد دیگر آشنا شوند، در برقراری تعامل بین افرادی که اشتراکات مختلفی از جمله فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و مانند این‌ها دارند نیز مؤثر است؛ بنابراین با توجه به این موضوع که تشکیل گروه‌های مجازی دانشجویی نیز نوعی آزادی دسترسی به اینترنت و

۱. اعمال حقوق مذکور در بند ۲ این ماده، مستلزم حقوق و مسئولیت‌های خاص است و لذا ممکن است تابع محدودیت‌های معینی باشد که در قانون تصریح شده و برای امور ذیل ضرورت داشته باشد: الف: احترام به حقوق یا حیثیت دیگران؛ ب: حفظ امنیت ملی یا نظم عمومی یا سلامت یا اخلاق عمومی

2. <https://digitallibrary.un.org/record/771816?v=pdf>

فضای مجازی محسوب می‌شود، اعمال محدودیت بر آن نیز باید با بند (۳) ماده (۱۹) میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی متناسب و سازگار باشد.

۲-۳. آزادی بیان

با توجه به مواد و اصولی که پیش‌تر درباره حق آزادی بیان مطرح شد، گفتنی است که حق آزادی بیان صرفاً شامل سخن گفتن و آزادی کلام نمی‌شود. این حق لوازم و ابزاری دارد که عبارت‌اند از: حق دسترسی به اطلاعات، حق دسترسی به فناوری‌های جدید از جمله اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی و دیگر رسانه‌ها و گفت‌وگو و اظهارنظر درباره آن‌ها (رضوانی، ۱۳۹۵، ص ۷۴). براین اساس، گفت‌وگو و اظهارنظر در گروه‌های مجازی دانشجویی را نیز می‌توان از مصادیق حق آزادی بیان دانست که باید محترم شمرده شود و اخلال و تعرضی غیرقانونی در قبال آن صورت نگیرد. آنچه بین تمامی کشورهای جهان مشابه است، این است که آزادی بیان به صورت مطلق پذیرفته نشده و محدودیت‌هایی در قبال آن در نظر گرفته شده است؛ چراکه آزادی بیان به صورت مطلق دارای چالش‌های فراوانی است. از جمله نکات مهمی که در اکثر مواد مرتبط با حق آزادی بیان به آن اشاره شده این موضوع است که ایجاد محدودیت درباره حق آزادی بیان، صرفاً باید به موجب قانون و در یک جامعه دموکراتیک ضروری باشد. این محدودیت‌ها نیز حصری هستند که عبارت‌اند از: احترام به حقوق یا حیثیت دیگران و حفظ امنیت ملی یا نظم عمومی یا سلامت یا اخلاق عمومی؛ بنابراین دولت‌ها نمی‌توانند به اختیار خود و خارج از موارد مطرح‌شده، بر این حق محدودیت وارد کنند و موجب این شوند که بر یکی از مهم‌ترین حق‌ها و آزادی‌های عمومی اخلال وارد شود.

۲-۴. آزادی ارتباطات

امروزه رسانه‌های مجازی نقش مهم و مؤثری در ساختار نظام اجتماعی و ارتباطات ایفا می‌کنند؛ چراکه فرصت حضور، گفت‌وگو و مشارکت در عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را برای شهروندان فراهم می‌کنند (نواختی مقدم، ۱۳۸۸، ص ۳۱-۳۲). به تبع وجود برخی محدودیت‌ها در سایر حقوق و آزادی‌های عمومی و مطلق‌بودن آن‌ها، آزادی ارتباطات نیز مسلماً محدودیت‌هایی دارد. به سبب شباهت مستندات قانونی با آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی و آزادی بیان، آزادی ارتباطات نیز همان محدودیت‌هایی را دارد که برای آزادی‌های مذکور در اسناد بین‌المللی و برخی قوانین در نظر گرفته شده است. نکته مهم و پراهمیت در خصوص آزادی ارتباطات این موضوع است که با آزادی بیان، حق دسترسی به اطلاعات و حقوق شهروندی پیوند ناگسستنی دارد؛ چراکه آزادی ارتباطات به منزله ابزاری برای تحقق آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات، که به عقیده دادگاه حقوق بشر آمریکا سنگ بنایی است که وجود جوامع دموکراتیک بر پایه آن استوار است (رهایی و ملکی، ۱۳۹۸، ص ۳۵)، برشمرده می‌شود؛ بنابراین با گسترش فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی و ظهور شبکه‌های اجتماعی مجازی، استفاده از این ابزارها به منظور برقراری ارتباط، تحقق آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات اهمیت بسزایی دارد و براساس آزادی ارتباطات، به عنوان یکی از حقوق و آزادی‌های عمومی شناخته می‌شود که ایجاد محدودیت‌های سلیقه‌ای و غیرقانونی یا ایجاد اخلال در برخورداری از آن، در تعارض با حقوق و آزادی‌های عمومی است.

۳. تحلیل تخلف‌انگاری تشکیل غیرمجاز گروه مجازی دانشجویی دارای بیش از صد عضو

در آبان ماه سال ۱۴۰۱، با توجه به تغییر و تحولات شرایط و محیط دانشگاه و روند توسعه فناوری‌های ارتباطی و موضوعاتی مانند این‌ها، شیوهنامه اجرایی آیین‌نامه انضباطی دانشجویان مصوب وزارت‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، مشتمل بر ۷ بخش، ۱۲۵ ماده و ۱۲۶ تبصره ابلاغ شد و جایگزین شیوهنامه مصوب در سال ۱۳۹۸ شد. با این اصلاحات، موضوعات جدیدی در این شیوهنامه مطرح شد که پیش از این مسبوق به سابقه نبوده است و عملاً با حقوق و آزادی‌های عمومی دانشجویان در تعارض است. در تبصره (۲) ماده (۳۲) این

شیوه‌نامه مقرر شده است که «تشکیل کلیه گروه‌های مجازی دانشجویی با جمعیت بالای ۱۰۰ نفر نیاز به مجوز کمیته ناظر بر نشریات دانشجویی دارد. شکل‌ها و مجموعه‌های رسمی تابع قوانین مربوطه هستند. ایجاد کانال یا گروه غیرمجاز مشمول تنبیهات بند ۸ تا ۱۹ خواهد گردید». این تنبیهات به ترتیب عبارت‌اند از: «منع موقت از تحصیل به مدت یک نیمسال یا از ۱ تا ۶ ماه بدون احتساب سنوات، منع موقت از تحصیل به مدت یک نیمسال یا از ۱ تا ۶ ماه با احتساب سنوات، منع موقت از تحصیل به مدت دو نیمسال یا از ۶ تا ۱۲ ماه با احتساب سنوات، منع موقت از تحصیل به مدت سه نیمسال یا از ۱۳ تا ۱۸ ماه بدون احتساب سنوات، منع موقت از تحصیل به مدت چهار نیمسال یا از ۱۸ تا ۲۴ ماه بدون احتساب سنوات، منع موقت از تحصیل به مدت چهار نیمسال یا از ۱۸ تا ۲۴ ماه با احتساب سنوات، تغییر محل تحصیل دانشجوی، تبدیل دوره تحصیلی دانشجو از دولتی روزانه به شبانه شهریه‌پرداز، اخراج دانشجو از دانشگاه با حفظ حق شرکت مجدد در آزمون ورودی و اخراج دانشجو از دانشگاه با محرومیت از تحصیل در کلیه دانشگاه‌ها تا ۵ سال» که چهار مورد اول را کمیته انضباطی دانشگاه و سایر موارد را کمیته مرکزی دو وزارتخانه اتخاذ می‌کنند. در دو بخش پیشین این پژوهش، به این موضوع اشاره شد که تشکیل گروه مجازی نیز به‌عنوان یک حق و آزادی عمومی برای شهروندان شناخته می‌شود و طبیعتاً دانشجویان نیز با اهداف مختلف می‌توانند از این حق و آزادی خود استفاده کنند؛ بنابراین الزام به صدور مجوز برای تشکیل گروه مجازی دانشجویی با بیش از صد عضو و تخلف‌انگاری تشکیل غیرمجاز آن، از جمله محدودیت‌هایی است که برای دانشجویان در این شیوه‌نامه مقرر شده است؛ از این‌رو در این بخش، به تحلیل تخلف‌انگاری تشکیل غیرمجاز گروه مجازی دانشجویی دارای بیش از صد عضو پرداخته می‌شود.

۳-۱. ایجاد محدودیت ناروا بر تشکیل گروه مجازی دانشجویی به‌منزله یک حق و آزادی عمومی

پیش‌تر بیان شد که محدودیت‌پذیری حقوق و آزادی‌های عمومی و غیرمطلق بودن آن‌ها به‌منظور اهداف مشروعی همچون احترام به حقوق دیگران، حراست از امنیت و نظم عمومی و سلامت و اخلاق عمومی در بسیاری از اسناد بین‌المللی و قوانین بیان شده و همواره مدنظر قرار گرفته است و این موضوع نه تنها با فلسفه وجودی حق‌های بشری مغایر نیست، بلکه در راستای حفاظت و بقای آن‌هاست؛ چراکه اعمال حق‌های بنیادین به‌صورت مطلق، ممکن است به نقض حقوق دیگران منجر شود (قاری سیدفاطمی، ۱۳۸۹، ص ۴۰). آنچه در این خصوص اهمیت دارد این موضوع است که ایجاد محدودیت بر حقوق و آزادی‌های عمومی باید استثنائی باشد و تفسیر مضیق شود و موارد مذکور برای حکومت‌ها و دولت‌های مختلف بهانه‌ای نشود که با استناد به آن، به سمت‌وسوی وضع محدودیت‌های حداکثری و بی‌مورد و ناروا بر حقوق و آزادی‌های عمومی حرکت کنند. به عبارتی، اصل ضرورت در ایجاد محدودیت رعایت شود تا مناسب و متناسب‌ترین محدودیت برای نیل به اهداف مشروع به کار گرفته شود (فضائلی و کرمی، ۴۰۰، ص ۱۶۱). از این منظر، الزام به اخذ مجوز برای تشکیل گروه مجازی دانشجویی با بیش از صد عضو و تخلف‌انگاری تشکیل غیرمجاز آن در شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان مصوب ۱۴۰۱، به‌عنوان ایجاد یک محدودیت ناروا و غیرضروری بر تشکیل گروه مجازی دانشجویی شناخته می‌شود؛ چراکه از منظر تشکیل گروه در قالب یک تشکل، در اصل بیست‌وششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بیان شده است که «مشروط به رعایت اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی»، آزادی تشکل در نظام جمهوری اسلامی ایران تضمین شده است. این بدان معناست که اصول مذکور ناظر بر عملکرد یک تشکل و منصرف از ایجاد محدودیت «مانند لزوم اخذ مجوز» در زمان تشکیل آن است؛ بنابراین زمانی که هریک از اصول مذکور در عملکرد یک تشکل نقض شود، مقام ناظر می‌تواند محدودیت‌ها و مجازات‌های قانونی خود را اجرا کند. براین اساس، صحبت از الزام به اخذ مجوز به‌منظور تشکیل یک تشکل، ایجاد محدودیتی ناروا در بهره‌مندی دانشجویان از حقوق و آزادی‌های خود است. همچنین از منظر آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازی، آزادی بیان و آزادی ارتباطات نیز این الزام محدودیتی ناروا شناخته می‌شود؛ بدین‌صورت که دانشجویان برای استفاده از فضای مجازی به‌منظور بیان

مطالب و تعامل و ارتباط با یکدیگر، ملزم به اخذ مجوزند و پرواضح است که این موضوع، تفسیری موسع از محدودیت‌های مشروع و محدودیتی ناروا بر حقوق و آزادی‌های عمومی است.

۲-۳. مغایرت با اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها

اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها یکی از اصول مهم هر نظام حقوقی است که نقشی اساسی و مهم در تأمین عدالت دارد و به آن در بند (۲) ماده (۱۱) اعلامیه جهانی حقوق بشر^۱ و اصل سی‌وششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران^۲ تصریح شده است. اواخر قرن هجدهم زمانی است که اصل مذکور در اروپا به وجود آمد و در برابر تعدی حکام و قضات مستبد ایستادگی کرد (میلانی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۹). توجه به اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها در ایران نیز پیش از انقلاب در برخی از اصول قانون اساسی مشروطیت مانند اصل دوازدهم^۳ مشاهده می‌شود. اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها در معنای خاص خود، مؤید این است که هیچ عملی جرم محسوب نمی‌شود، مگر آن‌که در قانون به آن تصریح شده باشد و هیچ مجازاتی اعمال نمی‌شود، مگر به حکم قانون. در معنای عام نیز این اصل علاوه بر جرم و مجازات، برای تعیین صلاحیت دادگاه‌ها و تشریفات رسیدگی نیز استفاده می‌شود (میلانی، ۱۳۸۷، ص ۱۵۸-۱۷۷). این اصل در جلوگیری از افراطی‌گری و اتخاذ تصمیمات و انجام اقدامات مختلف همچون تعیین مجازات از سوی نهادهای غیر صالح و برخلاف صلاحیت، که به حقوق و آزادی‌های عمومی لطمه می‌زند، نیز بسیار مؤثر است و به منزله یکی از حقوق اساسی مردم شمرده می‌شود؛ بنابراین الزام به اخذ مجوز برای تشکیل گروه مجازی دانشجویی با بیش از صد عضو و تخلف‌انگاری تشکیل غیر مجاز آن و اتخاذ تنبیهات گوناگون به‌عنوان مجازات برای تشکیل‌دهندگان این گروه‌ها، با اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها کاملاً مغایر است؛ زیرا این شیوهنامه مصوب وزارت‌های علوم و بهداشت است و عنوان قانون برای آن صدق نمی‌کند و همچنین قوه مجریه اقدام به وضع مجازات برای دانشجویان کرده است که خارج از صلاحیت‌های قانونی آن است و بر این موضوع در آرای گوناگون نیز تأکید شده است. برای مثال، در دادنامه شعبه چهارم و دوم دیوان عالی کشور تصریح شده است که «به موجب قسمت آخر اصل یکصد و پنجاه و نهم قانون اساسی، تعیین صلاحیت دادگاه‌ها منوط به حکم قانون است و در نظام‌های سیاسی مبتنی بر قانون اساسی، قانون به معنای مصوبات قوه مقننه است که براساس آیین و تشریفات خاصی به مرحله وضع و تصویب و ابلاغ می‌رسد و مطابق اصل پنجاه و هشتم قانون اساسی، اعمال قوه مقننه از طریق مجلس شورای اسلامی است و مصوبات آن پس از طی مراحل که در اصول دیگر قانون اساسی آمده برای اجرا به قوه مجریه و قضاییه ابلاغ می‌گردد. همچنین به موجب اصل هشتاد و پنجم قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی یگانه مرجع وضع قانون است و صلاحیت وضع قانون منحصر به اوست و هیچ مرجع دیگری چنین صلاحیت و اختیاری ندارد». همچنین در دادنامه شماره ۶۳۹ مورخ ۱۳۹۶/۷/۱۱، هیئت عمومی دیوان عدالت اداری در خصوص وضع مجازات از سوی وزارت نیرو مقرر کرده است که «مطابق اصول سی‌وهفتم و سی‌وششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و مواد (۱۳)، (۱۸) و (۱۲) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، تعیین انواع جرائم و مجازات از اختیارات قوه مقننه است و وزارت نیرو چنین اختیاری ندارد». ذکر این نکته اهمیت فراوانی دارد که به موجب اصل نهم^۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، آزادی‌های مشروع را با وضع قانون نیز نمی‌توان سلب کرد؛ بنابراین کاملاً واضح و مشخص است که تبصره (۲)

۱. هیچ‌کس برای انجام یا عدم انجام عملی که در موقع ارتکاب، آن عمل به موجب حقوق ملی یا بین‌المللی جرم شناخته نمی‌شده است محکوم نخواهد شد. به همین طریق هیچ مجازاتی شدیدتر از آنچه که در موقع ارتکاب جرم بدان تعلق می‌گرفت درباره احدى اعمال نخواهد شد.

۲. حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد.

۳. حکم و اجرای هیچ مجازاتی نمی‌شود مگر به موجب قانون.

۴. در جمهوری اسلامی ایران، آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور از یکدیگر تفکیک ناپذیرند و حفظ آن‌ها وظیفه دولت و آحاد ملت است. هیچ فرد یا گروه یا مقامی حق ندارد به نام استفاده از آزادی، به استقلال سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و تمامیت ارضی ایران کمترین خدشه‌ای وارد کند و هیچ مقامی حق ندارد به نام حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور آزادی‌های مشروع را، هر چند با وضع قوانین و مقررات، سلب کند.

ماده (۳۲) شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان، علاوه بر مغایرت با اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها، با سلب آزادی‌های مشروع، در تعارض و مخالفت آشکار با اصل نهم قانون اساسی نیز هست.

در کنار مواردی که پیش‌تر بیان شد، اگر مجازات‌های پیش‌بینی شده برای تشکیل دهندگان گروه مجازی غیرمجاز در شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان را نوعی محرومیت از حقوق اجتماعی در نظر بگیریم نیز صلاحیت کمیته انضباطی دانشگاه و کمیته مرکزی وزارت علوم و بهداشت برای اعمال و اتخاذ این مجازات‌ها محل تردید است. مجازات محرومیت از حقوق اجتماعی نوعی منع قانونی است که باعث می‌شود شخص صلاحیت اعمال حقوق خود را از دست بدهد. این مجازات نیز از اهدافی همچون پیشگیری از جرم، اصلاح مجرم، اصل فردی کردن مجازات و مانند این‌ها پیروی می‌کند (اسدی‌نژاد و نیک‌کار، ۱۴۰۲، ص ۲۸۲). از قبل از انقلاب تاکنون، این مجازات به صورت مستقل، مضاعف و جایگزین استفاده شده است. حکم دادن به محرومیت افراد از حقوق اجتماعی، الزاماً باید از طریق دادگاه و قاضی باشد و این امر مستلزم طی کردن فرایندهای قانونی است؛ بنابراین اتخاذ این مجازات‌ها از سوی کمیته انضباطی دانشگاه یا کمیته مرکزی وزارت علوم و بهداشت با روند قانونی مغایر است.

۳-۳. مغایرت با حق بر آموزش

حق بر آموزش، که در برخی از ادبیات از آن با عنوان حق بر تحصیل نیز یاد می‌شود، یکی از حق‌های بشری شمرده می‌شود که می‌توان آن را حق بر بالندگی و شکوفایی تعبیر کرد که لازمه هویت و ذات انسان است. از جمله نکات مهم در خصوص حق بر آموزش این موضوع است که بهره‌مندی از این حق، موجب می‌شود افراد با حقوق خود و چگونگی بهره‌مندی و استیفای آن‌ها آشنا شوند (مرندی و قربانی، ۱۴۰۰، ص ۹۲-۹۵)؛ بنابراین هیچ فرد و انسانی را نباید از حق بر آموزش و تحصیل محروم کرد. به این حق در اسناد بین‌المللی، قانون اساسی و منشور حقوق شهروندی جمهوری اسلامی ایران تصریح و بر آن تأکید شده است. برای مثال، در ماده (۲۶) اعلامیه جهانی حقوق بشر^۱، ماده (۱۳) میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۲، بند (۳) و (۴)^۳ اصل سوم و اصل سی‌ام^۴ قانون اساسی و ماده (۱۰۴)^۵ منشور حقوق شهروندی جمهوری اسلامی ایران، به حق بر آموزش توجه شده است؛ از این رو در نظر گرفتن مجازات‌های مختلفی از جمله منع موقت از تحصیل و اخراج از دانشگاه و مانند این‌ها در تبصره (۲) ماده (۳۲) شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان برای تشکیل دهندگان گروه‌های مجازی غیرمجاز، در تعارض با حق بر آموزش، به منزله یکی از حقوق اساسی مردم و اصل نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است که در آن، سلب آزادی‌های مشروع حتی به موجب قانون نیز منع شده است.

۳-۴. مغایرت با اصل تناسب

تناسب به منزله یکی از اصول کلی حقوقی و مبنایی برای نظارت، ابتدا در حقوق آلمان استفاده شد و سپس به سایر نظام‌های حقوقی نیز تسری یافت. این اصل ناظر بر وجود تناسب میان اهداف یک عمل و ابزار استفاده‌شده برای دستیابی به آن هدف است که به مثابه یکی از ابزارهای کلیدی در حقوق اداری مدرن برای تضمین «عقلانیت هدفمند» اعمال عمومی شناخته می‌شود (زارعی و مرادی برلیان، ۱۳۹۳، ص ۱۴۹). براساس این اصل، اگر اختیاراتی به مقامات اداری برای تصمیم‌گیری داده شده است، این اختیارات باید در راستای هدف قانون‌گذار استفاده شود و

۱. هرکس حق دارد از آموزش و پرورش بهره‌مند شود.

۲. کشورهای طرف این میثاق حق هرکس را به آموزش و پرورش به رسمیت می‌شناسند.

۳. آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه در تمام سطوح، و تسهیل و تعمیم آموزش عالی.

۴. تقویت روح بررسی و تتبع و ابتکار در تمام زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی از طریق تأسیس مراکز تحقیق و تشویق محققان.

۵. دولت موظف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه ملت تا پایان دوره متوسطه فراهم سازد و وسایل تحصیلات عالی را تا سر حد خودکفایی کشور به‌طور رایگان گسترش دهد.

۶. شهروندان از حق آموزش برخوردارند. آموزش ابتدایی، اجباری و رایگان است. دولت زمینه دسترسی به آموزش رایگان تا پایان دوره متوسطه را فراهم می‌سازد و وسایل تحصیلات عالی را تا سرحد نیاز و ضرورت کشور به‌طور رایگان گسترش می‌دهد. دولت آموزش پایه را برای افراد فاقد آموزش ابتدایی فراهم می‌آورد.

منحرف شدن از هدف قانون‌گذار با اصل تناسب در تعارض است. براین اساس، اعطای برخی اختیارات به اعضای کمیته‌های انضباطی دانشگاه‌ها و کمیته مرکزی وزارت علوم و بهداشت برای برخورد با دانشجویان متخلف، باید بر این مبنا تفسیر شود که هدف از آن، بازماندن این دانشجویان از اصل تحصیل نیست و هدف قانون‌گذار از اعطای این اختیارات، هدایت دانشجویان به مسیر درست تحصیل است؛ بنابراین مجازاتی همچون منع موقت از تحصیل یا اخراج از دانشگاه برای تشکیل گروه مجازى غیرمجاز، با اصل تناسب، که در بند (۷) اصول حاکم بر رسیدگی به تخلفات دانشجویی در ابتدای شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان مطرح شده است، مغایرت دارد.

۳-۵. مغایرت با منطق نظارت پسینی در قانون اساسی

مفهوم نظارت در کنار مفاهیم دیگری همچون کنترل، مداخله، مهار و پاسخ‌گویی از جمله مفاهیم پرمنافشه در علم حقوق است (شیخی و مرادخانی، ۱۳۹۸، ص ۷). نظارت را می‌توان مجموعه اقداماتی تعریف کرد که نهادهای حکومتی (مقننه، مجریه و قضائیه) و مردمی (افکار عمومی، مطبوعات و مانند این‌ها) به منظور انطباق تصمیمات و رفتارها با قوانین و مقررات و جلوگیری از انحراف از آن‌ها انجام می‌دهند. اصولاً نظارت باید به گونه‌ای باشد که به مداخله و مخدوش ساختن استقلال و صلاحیت منجر نشود (Poyet, 2001, p. 8). فارغ از اختلاف نظرهایی که پیرامون این تقسیم‌بندی وجود دارد، نظارت را از نظر زمان می‌توان به دو نوع پیشینی و پسینی تقسیم کرد. همان‌طور که از عنوان نیز مشخص است، نظارت پیشینی به پیش از دست‌به‌کار شدن برای فعالیتی خاص و نظارت پسینی به پس از انجام یک فعالیت مربوط است (شفیعی سردشت و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۶۷-۶۸). نظارت پیشینی با این منطق منطبق است که حق‌ها و آزادی‌هایی که از آن‌ها صحبت شد، حق نیستند و در این پارادایم از آن‌ها به منزله امتیازهایی یاد می‌شود که به افراد داده می‌شود و برای بهره‌مندی از این امتیازها، نیاز به اخذ مجوز است. در مقابل، منطق نظارت پسینی منطبق با این فرض است که حق‌ها و آزادی‌هایی که از آن‌ها صحبت شد واقعاً حق هستند و برای بهره‌مندی و استفاده از آن‌ها، نیازی به اخذ مجوز نیست و اگر در استفاده از حق‌ها و آزادی‌ها خطوط قرمز و محدودیت‌ها نقض شود، مقام ناظر می‌تواند اقدام به برخورد کند. تقریباً تمامی حقوق و آزادی‌هایی که در فصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با عنوان «حقوق ملت» برای شهروندان پیش‌بینی شده است نیز با منطق نظارت پسینی منطبق است؛ چراکه در هیچ‌یک از موارد، صحبت از الزام به اخذ مجوز برای بهره‌مندی از حقوق و آزادی‌ها نبوده و اگر هم شروط و محدودیت‌هایی را برای برخی از حقوق بیان کرده، به حوزه عملکرد و بعد از استفاده از حق و آزادی‌ها مربوط است. براین اساس، الزام به اخذ مجوز برای تشکیل گروه مجازى دانشجویی با بیش از صد عضو، مصداقی از نظارت پیشینی است که در شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان مقرر شده است و با منطق نظارت پسینی، که در تمامی اصول مرتبط با حقوق ملت مشاهده می‌شود، مغایر است. اصولاً نظارت پیشینی، به‌ویژه نظارت پیشینی نهادهای حکومتی بر شهروندان، مبتنی بر رویکردهای سخت‌گیرانه سنتی است و نوعی دخالت در تصمیم‌گیری و صلاحیت محسوب می‌شود؛ بنابراین نظارت مؤثر پسینی می‌تواند جایگزین نظارت سخت‌گیرانه پیشینی شود تا از این طریق، کارآمدی نظارت نیز تأمین شود.

نتیجه‌گیری

تشکیل گروه‌های مجازى با اهداف گوناگونی همچون تسهیل ارتباط و تعامل افراد با یکدیگر و تبادل اطلاعات در جهان امروز با توجه به توسعه فناوری‌های ارتباطی و دگرگونی روش‌های سنتی ارتباط، یک حق و آزادی عمومی برشمرده می‌شود که لازم است حکومت‌های مختلف آن را محترم شمارند و از ایجاد محدودیت و اخلال‌های غیرقانونی و غیرضروری در بهره‌مندی شهروندان و به‌ویژه دانشجویان از حق مذکور پرهیز شود. تشکیل گروه مجازى ماهیتاً از منظر تشکیل، نوعی آزادی تشکلی به‌شمار می‌رود و از منظر استفاده از فضای مجازى برای تشکیل، نوعی آزادی دسترسی به اینترنت و فضای مجازى است. همچنین گفت‌وگو و اظهارنظر و ارتباط برقرارکردن در گروه مجازى، نوعی آزادی بیان و آزادی ارتباطات محسوب می‌شود و اصولاً تابع همان محدودیت‌های استثنائی و مضیق است که برای حق‌های مذکور در اسناد بین‌المللی و قوانین اساسی در نظر گرفته شده است؛ ازاین‌رو الزام به اخذ مجوز برای تشکیل گروه‌های مجازى دانشجویی دارای بیش از صد عضو در تبصره (۲)

ماده (۳۲) شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان، کاملاً در تعارض است با استثنایی و مضیق‌بودن محدودیت‌های وارده بر حقوق و آزادی‌های عمومی و اصل بیست‌وششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که در آن ایجاد یک تشکل منوط به اخذ مجوز نشده است. همچنین پیش‌بینی مجازات برای تشکیل دهندگان گروه‌های غیرمجاز دانشجویی در تبصره مذکور، با اصل قانونی‌بودن جرائم و مجازات‌ها (اصل سی‌وششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران) مخالف است؛ زیرا قوه مجریه صلاحیت تعیین مجازات ندارد و این امر در اختیار و در صلاحیت قوه مقننه است که یگانه مرجع وضع قانون در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران شناخته می‌شود. دیوان عدالت اداری و دیوان عالی کشور نیز به این موضوع در رویه قضایی تصریح کرده‌اند. براین اساس، عملاً قوه مجریه و مشخصاً وزارت علوم و وزارت بهداشت صلاحیت تعیین مجازات در شیوه‌نامه انضباطی دانشجویان را نداشته‌اند و با طرح مجازات‌هایی همچون منع موقت از تحصیل و اخراج از دانشگاه، در تعارض با حق بر آموزش، اصل تناسب و ممنوعیت سلب آزادی‌های مشروع شهروندان عمل کرده‌اند. علاوه بر این موارد، الزام به اخذ مجوز از مصادیق نظارت پیشینی نهادهای حکومتی بر شهروندان و به‌ویژه دانشجویان است که با رویکردهای سنتی و سخت‌گیرانه اجرا می‌شود و با توجه به تسری سلاقی و منافع در تصمیم‌گیری، عموماً نتایج نامناسبی دارد که با منطق نظارت پسینی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در تعارض است؛ بنابراین اتخاذ نظارت پسینی و رویکردهای نو به‌منظور نظارت می‌تواند جایگزین نظارت پیشینی شود تا حقوق و آزادی‌های عمومی نیز محترم شمرده شود. براساس موارد مطرح‌شده، پیشنهاد می‌شود با حذف لزوم اخذ مجوز برای تشکیل گروه مجازی دانشجویی با بیش از صد عضو و تخلف‌انگاری آن، گامی در جهت محترم‌شمردن اصول قانون اساسی و حقوق و آزادی‌های عمومی شهروندان برداشته شود.

منابع

- اسدی نژاد، سیدمحمد و نیک‌کار، جمال (۱۴۰۲). تحلیل کیفرشناختی نهاد محرومیت از حقوق اجتماعی. پژوهش‌های فقهی، ۱۹(۴)، ۲۷۹-۲۹۳
<http://doi.org/10.22059/jorr.2023.349549.1009200>
- افشار احمدی، ایرج (۱۳۹۹). نقش و کارکرد تشکل‌ها در حقوق ایران. مطالعات فقه اقتصادی، ۲(۱)، ۱-۱۵.
<http://doi.org/20.1001.1.26767163.1399.2.1.1.3>
- انصاری، باقر (۱۳۹۹). حق دسترسی به اینترنت؛ مبانی و محتوا. مجله حقوقی دادگستری، ۸۴(۱۱۲)، ۷۹-۵۱.
<http://doi.org/10.22106/zlj.2020.123458.3279>
- ایازی، رضا، شریفی طرازکوهی، حسین، پاکزاد، بتول و ساعدی بناب، بهزاد (۱۴۰۰). ماهیت حقوق بشری آزادی بیان در بستر اینترنت و تکالیف دولت‌ها در این خصوص. مطالعات حقوق بشر اسلامی، ۱۰(۱)، ۶۲-۲۵.
<http://doi.org/20.1001.1.23225637.1400.10.1.2.2>
- خانیک، هادی و خجیر، یوسف (۱۳۹۷). نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در توسعه جامعه مدنی ایران. مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۱۹(۴)، ۷۱-۹۷.
<http://doi.org/10.22083/jccs.2018.148820.2571>
- رحمان‌زاده، سیدعلی (۱۳۸۹). کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در عصر جهانی شدن. مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۱(۱)، ۷۸-۴۹.
- رضوانی، سیدحسین (۱۳۹۵). حق آزادی بیان و مسئولیت بین‌المللی کشورها در قبال آن. سیاست خارجی، ۳۰(۴)، ۶۵-۹۲.
- رهای، سعید و ملکی، مسلم (۱۳۹۸). آزادی اطلاعات و اخبار و محدودیت اخلاق عمومی در حقوق بین‌الملل و اسلام. پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۱۶(۱)، ۲۳-۵۶.
<http://doi.org/10.22091/CSIW.2019.3674.1463>
- زارعی، محمدحسین و مرادی برلیان، مهدی (۱۳۹۳). مفهوم و جایگاه اصل تناسب در حقوق اداری با نگاه ویژه به نظام حقوقی اتحادیه اروپایی. تحقیقات حقوقی، ۱۷(۶۶)، ۱۴۵-۱۸۳.
- السان، مصطفی (۱۳۹۹). حقوق فضای مجازی. چاپ ۱۵. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- شفیعی سردشت، جعفر، گرجی ازندریانی، علی‌اکبر و فاضلی‌نژاد، جواد (۱۳۹۷). کژتابی مفهومی نظارت در نظام حقوقی ایران. حقوق اداری، ۶(۱۶)، ۶۳-۸۸.
- شیخی، پریرسا و مرادخانی، فردین (۱۳۹۸). چالش‌های نظارت مالی بر مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی (مطالعه موردی: بنیاد شهید و امور ایثارگران). حقوق اداری، ۷(۲۱)، ۱۹۹-۲۲۶.
<http://doi.org/10.29252/qjal.7.21.199>
- فضائلی، مصطفی و کرمی، موسی (۱۴۰۰). تأملی بر حمایت از حق آزادی بیان در رویه دیوان اروپایی حقوق بشر ناظر بر مسدودسازی دسترسی به اینترنت. حقوق فتاوری‌های نوین، ۲(۴)، ۱۵۵-۱۸۲.
<http://doi.org/10.22133/MTLJ.2022.330408.1075>
- قاری سیدفاطمی، سیدمحمد (۱۳۸۹). حقوق بشر در جهان معاصر، دفتر دوم؛ جستارهایی تحلیلی از حق‌ها و آزادی‌ها. چاپ ۲. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- مردی، الهه و قربانی، اعظم (۱۴۰۰). مبانی و سازوکارهای حمایتی حق آموزش در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اسناد حقوق بشری. مطالعات حقوق بشر اسلامی، ۱۰(۱)، ۹۱-۱۲۰.
<http://doi.org/20.1001.1.23225637.1400.10.1.11.1>
- معمدنژاد کاظم و معظمی گودرزی، حبیب‌الله (۱۳۸۹). حقوق ارتباطی در جامعه اطلاعاتی. پژوهش‌های ارتباطی، ۱۷(۳)، ۳۸-۱۱.
<http://doi.org/10.22082/cr.2010.23787>

- میلانی، علیرضا (۱۳۸۷). اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها در بستر تاریخ. *مجله حقوقی دادگستری*. ۷۲(۶۲-۶۳)، ۱۵۷-۱۸۰.
<http://doi.org/10.22106/jlj.2008.11290>
- نواختی مقدم، امین (۱۳۸۸). نقش کارکردی رسانه‌های گروهی در گسترش حقوق بشر و برقراری صلح پایدار. *حقوق بشر*، ۴(۱)، ۳۱-۴۸.
- De Hert, P., & Kloza, D. (2012). Internet (access) as a new fundamental right. Inflating the current rights framework?. *European Journal of Law and Technology*, 3(3), 1-23.
- Kiai, M. (2014). Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association, <https://digitallibrary.un.org/record/771816?v=pdf>
- Mesch, G.S. (2015). New Media and Social Capital. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, (Second Edition), Publisher: Elsevier.
- Poyet, M. (2001). *Le contrôle de l'entreprise publique: Essai sur le cas français* (Doctoral dissertation, Saint-Etienne).
- Rajasakran, T., & Sinnappan, S. (2013). A Malaysia'sy Culture: Of Media Convergence and Political Awareness. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3(8), 93-101.

